

# A finals d'estiu

*Magdalena Blažević*

Traducció i pròleg de Jordi Cimplido



## PRÒLEG

### *«A finals d'estiu», memòria lírica de la tragèdia*

A càrrec de Jordi Cumplido

Vindrà la mort i tindrà els teus ulls.  
(...) Baixarem a l'abisme muts.

CESARE PAVESE

Quan recordo, sempre és estiu.

MILJENKO JERGOVIĆ

16 d'agost de 1993, Kiseljak, Bòsnia central. Soldats de les brigades 303 i 304, i del tercer cos de l'Armija, l'exèrcit de Bòsnia i Hercegovina creat fa poc, entren per sorpresa en aquest petit poble de majoria croata i causen la mort de desenes de militars i civils. La víctima més jove és Ivana Širić, una nena de catorze anys assassinada juntament amb altres veïns quan intentaven salvar la pell. Així ho descriuria després una veïna del poble testimoni dels fets:

Quan érem a uns deu metres de la carretera, els soldats de l'Armija van disparar contra nosaltres. Tots vam caure.

El meu fill va aconseguir esquivar les bales llançant-se cap a un costat. Després va aixecar la Ivana en braços i ella va dir: «Ai, què faré...». Aquestes van ser les seves últimes paraules. Jo vaig dir: «Petita, no et rendeixis.» En Florijan no deia ni una paraula, ni tampoc la seva mare, la Kata. En Florijan tenia trenta anys, la seva mare, cinquanta-nou i el seu pare, seixanta. La Ivana en tenia catorze. Van morir tots junts. La Janja va quedar ferida greu i la van portar a l'hospital de Banja Luka. Tot això va passar davant meu. Jo em vaig estirar entre els morts. Llavors, en un atac de pànic, em vaig recordar de Déu i vaig resar una oració pels difunts. Això em va donar forces. A la petita Ivana li van disparar al cantó esquerre del cos. Des de davant, la ferida semblava com una rosa vermella a la samarreta. La cara i el cos li van adquirir un color blau, i el pit se li havia obert com una rosa florida.

Aquest és l'episodi que serveix a la jove escriptora bosniana Magdalena Blažević (Žepče, 1982) com a punt de partida per a la seva primera novel·la, *U kasno ljeto* (A finals d'estiu), el manifest antibel·licista més poderós que ha irromput a l'escena literària balcànica els últims anys. Publicada el 2022, no només ha acaparat ràpidament l'atenció de la crítica, sinó que també ha remogut, i de quina manera, les entranyes i les consciències dels lectors. L'autora havia publicat anteriorment *Svetkovina* (2020), un recull de relats sobre els somnis frustrats i les renunciacions de tota una generació de dones a la Bòsnia rural, on ja mostrava un indubtable talent per bastir les narracions amb un refinat sentit líric. *A finals d'estiu* és la culminació d'aquest virtuosisme rendit al servei d'un relat –la massacre en un petit poble de Bòsnia– i d'una intenció –elevant la tragèdia individual a un

missatge universal. Traduïda ja a diversos idiomes, l'editorial L'Agulla Daurada en permet ara la recepció per primera vegada en català.

La història s'emmarca en la tragèdia iugoslava de finals del segle xx, les guerres balcàniques dels anys noranta. Durant quaranta anys, el règim comunista del mariscal Tito havia aconseguit mantenir fermament units els territoris que s'alliberaren dels imperis otomà i austrohongarès després de la Primera Guerra Mundial, i que fracassaren en el primer intent de consolidar un estat unitari, el Regne de Iugoslàvia (1918-1941). La victòria partisana sobre el feixisme es va fonamentar sobre el principi de la *bratstvo i jedinstvo* (germandat i unitat), que preconitzava la fraternitat entre pobles en comptes dels vells odis atàvics. Aquesta idea, concretada en l'organització territorial federal del nou Estat, la República Federal Socialista de Iugoslàvia (1945-1991), va permetre l'encaix harmònic d'un complex mosaic de pobles, cultures, religions i llengües durant quatre llargues dècades de pau i prosperitat.

La màxima expressió d'això fou Bòsnia i Hercegovina, poblada ancestralment per una rica mescla de tradicions ètniques i religioses que trobaren en la Iugoslàvia socialista l'oportunitat històrica per desenvolupar-se des del reconeixement mutu, la convivència i, fins i tot, la barreja. Destacaven tres identitats majoritàries: els serbis, els croats i els musulmans. Tot es va esfondrar a finals dels anys vuitanta, quan la crisi política oberta després de la mort de Tito va abonar el camí al triomf dels nacionalismes latents.

L'auge del nacionalisme radical serbi es va alimentar del vell projecte de la Gran Sèrbia, l'assoliment d'un estat unitari per a totes les minories sèrbies disperses en les diverses repúbliques iugoslaves, especialment a Croàcia i Bòsnia, i

a la província autònoma de Kosovo. El desafiament que suposaven els processos de secessió a Eslovènia i Croàcia va desencadenar una successió de guerres pel control dels territoris. El pacte encobert entre Sèrbia i Croàcia per repartir-se Bòsnia i Hercegovina va precipitar una declaració d'independència que va donar inici a una llarga i cruenta guerra civil (1992-1995).

Si Bòsnia i Hercegovina havia representat fins aleshores la màxima expressió de la complexitat ètnica iugoslava, la guerra va fer emergir de sobte tots els odis latents durant dècades amb una extremada violència, en un conflicte militar especialment traumàtic en què es va exercir una violència deliberada contra la població civil. Les execucions massives, les tortures, les violacions i els camps de concentració es van convertir en habituals, sobretot als pobles de la Bòsnia rural, on croats, serbis i bosnians-musulmans es disputaven cada pam de terreny amb forces regulars i paramilitars. El terme «neteja ètnica», la imposició del terror per expulsar de casa seva qui era *diferent* i aconseguir territoris ètnicament purs, va quedar per sempre associat a aquella tragèdia. La crisi humanitària va despertar una onada de solidaritat sense precedents a Catalunya, on la llarga tradició antimilitarista va generar ràpidament un fort sentiment de rebuig contra la guerra.

Kiseljak fou un dels escenaris de la barbàrie desfermada durant la guerra de Bòsnia. El poble se situa a les rodalies de Žepče, una ciutat situada a la llera del riu Bosna i emmarcat per la carretera i la via ferroviària entre Sarajevo i Doboj. Segons el cens de 1991, gairebé la meitat dels habitants eren bosnians-musulmans, respecte un quaranta per cent de croats i un deu per cent de serbis. Musulmans i croats van unir forces inicialment contra l'agressió sèrbia,



però l'animadversió va anar creixent amb els mesos fins a arribar a l'enfrontament directe. El 24 de juny de 1993, l'Armija es va llançar a la conquesta de Žepče i els pobles de l'entorn, de manera que el territori quedà encerclat per les forces sèrbies i musulmanes.

Aquest és el context en què té lloc l'assalt al poble de Kiseljak, el 16 d'agost de 1993, que l'autora local Magdalena Blažević reconstrueix trenta anys després desproveïda de qualsevol voluntat de revenja. En aquest relat la nostàlgia i el dolor, a través de la lírica, guanyen el pols al rancor i la venjança, que fins ara s'havien imposat per la via de l'èpica.



La guerra de Bòsnia ha estat font d'inspiració per a una vasta producció literària i artística. En els darrers anys, el panorama literari regional ha experimentat un notable impuls de la poesia i la narrativa com a catalitzadors del trauma. Una jove generació d'autors –com Miljenko Jergović, Bekim Sejranović, Faruk Sehić, Damir Ovčina o Lejla Kalamujić– ha refet el camí de la memòria a través de l'excel·lència literària. Com si la devastació hagués mantingut enterrada durant molts anys la possibilitat d'escriure, ara emergeix amb tot el vigor la necessitat continguda de donar forma a la catarsi col·lectiva mitjançant una generosa amplitud d'expressions artístiques. La literatura, en particular, ha permès exorcitzar els fantasmes i oferir una nova mirada de la guerra amb un reguitzell de títols que a poc a poc van trobant un major interès en les editorials i els lectors de casa nostra.

*U kasno ljeto*, de Magdalena Blažević, s'ha convertit, per diverses raons, en un fenomen literari a la regió. D'una banda,



culmina el camí iniciat per tots aquests autors per traslladar de l'èpica a la lírica la reconstrucció de la memòria de la guerra. Això brinda un nou marc per a la recuperació d'aquesta memòria, allunyant el focus de les qüestions polítiques i històriques, i donant visibilitat a les víctimes fins ara silenciades. I permet afrontar el passat des de la reconciliació en lloc de l'enquistament dels odis. D'altra banda, la novel·la suposa una valenta aportació als nous llenguatges de la literatura postjugoslava, que fa anys que transita pels camins de l'experimentació, trencant amb els motlles de l'herència clàssica.

Des d'aquest punt de vista, el lector té a les mans una novel·la totalment trencadora i genuïna, una mirada fins ara inèdita a l'horror de la guerra, que va més enllà de la tragèdia concreta de Bòsnia i que es converteix en un himne contra tota forma de violència i opressió. Una exploració del sense sentit de la guerra en la que Kiseljak es converteix en un escenari de guerra qualsevol, i els seus personatges tràgics en les víctimes innocents de tot conflicte, independentment de la seva identitat. No en va, un dels trets més destacats de la novel·la és la total absència d'etiquetes que identifiquin a un o altre bàndol: el pes de la història no recau en qui són les víctimes i qui els botxins, sinó en la injustícia que representa la guerra i el sofriment compartit de les víctimes.

El lector percep ben aviat que el valor de l'obra recau, de fet, en l'estil i en l'estratègia narrativa de l'autora per capturar-nos en la història. La narradora és la Ivana, una nena de catorze anys assassinada durant una emboscada. I de la seva mà recorrem els llocs, els personatges i les anècdotes que conformen l'últim estiu de la seva vida abans de morir. Una intensitat embriagadora de la qual emanen les olors, els colors, els sons i els tacles de les vivències reviscudes en

primera persona, i que converteix el relat de Magdalena Blažević en un text que es mastega a poc a poc.

Amb un estil sintètic, l'autora utilitza el poder del llenguatge per crear imatges que transcendeixen el relat i s'instal·len per sempre dins el cap del lector. Els capítols són curts, les frases breus i encadenades, amb un depurat sentit poètic. Els salts en el temps fonen l'assalt al poble amb la vida que flueix, just abans de l'instant de la mort, i la frontera temporal es va disseminant de tal manera que el lector percep com un tot el món que desapareix amb la guerra, i que pren una dimensió al·legòrica amb la imatge final del poble abandonat.

És així, a través de les emocions, com l'autora aconsegueix transmetre la quotidianitat de la mort i l'absurditat de la guerra, els paral·lelismes entre la crueltat de la naturalesa i la crueltat humana, la contraposició entre la innocència dels infants i la maldat adulta, el desaforat instint de supervivència –no només individual, sinó també d'una comunitat–, l'irremeiable destí tràgic de les víctimes i el buit irreparable de la pèrdua.

Tal com explica la mateixa autora, el sentit de l'obra comença en el mateix procés creatiu: «Reunir els testimonis, els objectes i els documents significa tornar a reviure el trauma, colpejar allà on fa més mal, sabent que aquest no és ni pot ser el final». Ella mateixa reconeix que va necessitar prendre distància abans de descriure escenes com la mort de la protagonista o el moment en què el seu germà, un adolescent de setze anys, sobreviu a l'execució massiva i vaga entre un mar de cadàvers. Tot i així, «aquesta novel·la no va només de la guerra i els crims de guerra, el lector hi trobarà més bellesa i amor que mort i foscor».

Aquest és l'autèntic valor de la novel·la de Magdalena Blažević, i la raó per la qual val la pena capbussar-se en ella:



recuperant la memòria de les víctimes com un acte de justícia, evita la temptació d'assenyalar amb el dit als culpables, i es centra en la vivència íntima de la guerra des de la perspectiva dels seus protagonistes, especialment les dones i les nenes.

De la mà de la Ivana coneixem la seva nina Julija, els seus pares i el seu germà, els seus avis, el gos Beka i la gata Sivka. Però també la seva cosina Dunja, amb qui comparteix les més tendres vivències, però també l'horror de finals d'estiu; l'inquietant Spasoje, el solitari inquiet de la casa més vella del poble; la Ilonka, una mare soltera turmentada, i el seu fill Karlo; la vella tieta besàvia que els acull quan fugen del poble; i la Mort, el botxí de la Ivana, de qui l'autora ens descobreix el rostre humà. I, a més de tots aquests personatges, un reguitzell d'animals de granja i de bosc, arbres, plantes i flors, muntanyes, rius, receptes, costums i vestits tradicionals. Tot pren vida en aquesta al·legoria que, allunyada de tot patetisme, és capaç de trobar la llum per construir un himne universal contra la guerra. En poques ocasions la mort d'un infant ha estat narrada amb tanta bellesa.



Va ser el filòsof alemany Theodor Adorno qui va dir que escriure poesia després d'Auschwitz era un acte de barbàrie. Poc després, el 1948, Paul Celan escrivia el poema *Todesfuge* (Fuga de la mort) on, descrivint el camp d'extermini d'Auschwitz-Birkenau a partir de l'estructura musical de la fuga, va demostrar que la literatura podia ser una forma de redempció. Ell mateix, supervivent de l'Holocaust, va acabar consumit per la depressió i els deliris fins que va suïcidar-se l'abril de 1970 llançant-se al Sena, a París. La seva figura representa

tràgicament la paradoxa de l'equació entre l'ésser humà, l'art i la tragèdia: el poeta que aconsegueix vèncer l'horror a través de l'art acaba devorat pel seu propi trauma.

Les guerres balcàniques dels anys noranta van deixar en les víctimes una ferida oberta i impossible de tancar. Han calgut uns anys perquè els escriptors, poetes i artistes aconseguissin prendre distància, metabolitzar el dolor i transformar-lo en una font de creació. La guerra de Bòsnia, tan espremuda en els àmbits de la crònica periodística o l'assaig polític, ha romàs durant molt temps en un silenci literari, en considerar-se un tema tabú sobre el qual era millor no escriure. Les violacions de guerra, per exemple, van convertir-se en un estigma social que impedia a les pròpies víctimes trencar el silenci, fins a la publicació de la novel·la *Kao da me nema* (Com si no hi fos), d'Slavenka Drakulić. En aquest sentit, *A finals d'estiu* de Magdalena Blažević retorna la veu a les víctimes per reconstruir la memòria.

A la regió balcànica, la narrativa ajuda a consolidar el fecund espai d'una nova generació d'escriptors amb propostes transgressores i d'un indubtable valor. Des d'aquest punt de vista, Magdalena Blažević ha sabut aportar, amb el seu estil, una nova mirada a la literatura croata i aproximar el públic a qüestions fins ara arraconades, com la deshumanització de l'altre en els règims nacionalistes, l'opressió de les dones en les societats patriarcals sorgides d'aquests nous règims, la violència exercida sobre les víctimes i la condemna al silenci i a l'oblit que pateixen, el mortífer verí dels nacionalismes, la destrucció de comunitats diverses i les conseqüències de les decisions d'una elit sobre els éssers més vulnerables.

Tot i que la perspectiva de gènere no és el centre de la novel·la, hi té un paper important i es troba flotant en tot

moment al llarg del text. En paraules de l'autora, «parla sobre la trobada d'un home fort i sa armat fins a les dents amb una nena descalça en el lloc que hauria de ser el més segur del món per a ella: casa seva, al costat de la mare. A la guerra, i després de la guerra, té lloc la repatriarcalització de la societat. Els homes es converteixen en soldats i de les dones s'espera que tornin a la cuina i pareixin fills per corregir la pèrdua de població».

Això, el tabú dels crims de guerra i el perill que comporta la temptació nacionalista a la regió segueixen sent temes tan actuals com necessaris. D'aquí la rellevància de novel·les com aquesta per sacsejar consciències i avançar en els processos de reparació, justícia i reconciliació en el que els historiadors David Alegre i Javier Rodrigo anomenen «comunitats trencades».

A Catalunya, un territori històricament impregnat d'un sentiment antibel·licista, el text de Magdalena Blažević arriba amb unes nítides reminiscències. Per descomptat, el record de la tragèdia de Bòsnia i la injustícia que suposa tota guerra en qualsevol lloc del món. Però també la necessitat de lluitar contra tota forma d'opressió per construir societats més humanes, en un segle especialment cruel i deshumanitzat. La mort de la Ivana, ara convertida en literatura, ens ajuda a veure l'ànima humana que resideix fins i tot en els botxins i ens convida a reflexionar, amb una bufetada de realitat insuportablement commovedora, sobre la fraternitat i sobre el valor de la vida com a principi irrenunciable per reconstruir les comunitats trencades del nostre temps.

Jordi Cumplido  
Belgrad, 25 d'abril de 2023